

การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาดิน อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว

ธวัชชัย เสือเมือง¹, ยุภาพรณ มั่นกระโทก²

¹กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสระแก้ว

²กลุ่มงานเภสัชกรรม โรงพยาบาลมหาราชนครราชสีมา

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาดิน อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว ตลอดจนปัจจัยแห่งความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนดังกล่าว **วิธีการ:** การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง จัดการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ แกนนำกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาดิน อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว ตลอดจนสมาชิกกลุ่มฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มฯ การถอดบทเรียนทำโดยการวิเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลที่รวบรวมได้ **ผลการวิจัย:** กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาดินก่อตั้งเมื่อปี 2554 เริ่มต้นมีสมาชิก 30 ครัวเรือน ซึ่งเป็นกลุ่มครอบครัวเกษตรกรที่ปลูกผักปลอดสารพิษมาก่อน ในการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ชุมชนได้ร่วมกันทำประชาคมเพื่อหาทางออกในการจัดการปัญหาเรื่องสุขภาพของเกษตรกรและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ชุมชนได้เลือกทำเกษตรอินทรีย์เพื่อส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพ ประกอบกับในช่วงนั้นภาครัฐมีนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ซึ่งมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและด้านความรู้ ผลจากการปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรฯ ส่งผลทำให้ชุมชนเกิดการจัดระบบในการเฝ้าระวังสารปนเปื้อนที่อาจปนเปื้อนไปกับพืชที่ทางกลุ่มปลูก นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนากลุ่มให้เป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการปรับเปลี่ยน คือ ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีทักษะในการทำงานชุมชน การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนและหาทางแก้ร่วมกันโดยการจัดทำประชาคมหมู่บ้าน การได้รับงบประมาณและความรู้จากหน่วยงานราชการ และการมีตลาดรองรับผลผลิตที่เกิดขึ้น **สรุป:** กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่ศึกษากำเนิดจากการจัดทำประชาคมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่และการสนับสนุนจากนโยบายภาครัฐ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาของกลุ่มที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่พบว่าการพัฒนาของกลุ่มฯ ยังมีข้อจำกัดได้แก่ การขยายกลุ่มซึ่งอาจเกิดจาก เกษตรอินทรีย์ของกลุ่มไม่เป็นไปตามมาตรฐานที่กรมวิชาการเกษตรกำหนด จึงส่งผลให้เกิดการผูกขาดด้านการตลาด นอกจากนี้การทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนเป็นการปลูกในกระถางที่ต้องปลูกในโรงเรือน ซึ่งใช้งบประมาณมาก ทำให้การขยายกลุ่มเป็นไปได้ยาก ซึ่งขัดกับแนวคิดการพัฒนากลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นจึงควรศึกษาต่อไปว่า เหตุใดกลุ่มจึงไม่มีการเติบโตเท่าที่ควร

คำสำคัญ: เกษตรอินทรีย์ ชุมชนเข้มแข็ง อาหารปลอดภัย สารเคมีปนเปื้อน

รับต้นฉบับ: 9 มิ.ย. 2560, รับลงตีพิมพ์: 17 ธ.ค. 2560

ผู้ประสานงานบทความ: ธวัชชัย เสือเมือง กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว 27000 E-mail: tawatchaisunthai@gmail.com

Lessons Learned from the Development Process of Organic Agriculture in Ban Khao Din, Khlong Hat District, Sa Kaeo Province

Tawatchai Suamuang¹, Yupapun Munkratok²

¹Consumer Protection and Public Health Pharmacy Department, Sa Kaeo Provincial Public Health Office

²Pharmacy Department, Maharat Nakhon Ratchasima Hospital

Abstract

Objective: To study the process of agricultural change to organic farming system of Ban Khao Din, Khlong Hat District, Sa Kaeo Province and key success factors in this change. **Method:** This study was qualitative research collecting the data by reviewing related documents, focus group discussion and in-depth interviews with informants. The informants were key leaders of the organic agricultural group at Khao Din, Khlong Hat District, Sa Kaeo Province, its members and those involved with the group. Lessons learned were derived using content analysis of data collected. **Results:** The organic farmers group at Ban Khao Din, established in 2011, started with 30 members of farmer families who had grown organic vegetables. To establish the group of organic farmers, the community has worked together to find solutions to the problems of farmers' health and the deteriorating environment. The community had chosen organic farming to promote and sustain health. At the same time, the government had a policy of promoting and supporting the community with various agencies coming to support both the budget and the knowledge. The result of the change to organic farming of the group led to the setting up of a system by the community to monitor contaminants that may be contaminated with plant grew by the group. Moreover, it also led the group to become model for learning center of sufficiency economy. Key success factors of the change were leaders of the farmer group having the skill in working with the community, participation in the search for problems within the community and finding solutions to the problem by the village community, support for budget and knowledge from government agencies, and the availability of market for the produces. **Conclusion:** The organic farming group in the study was originated from community-based initiatives to solve problems within the area and support from government policies, resulting in the development of the group for solving the problems in the community. However, development of the group had some restrictions including difficulty of group expansion. The difficulty was caused by the produce of the group not meeting the standards set by the Department of Agriculture leading to monopoly marketing. In addition, the organic farming of the community was planted in pots that needed to be kept in a building which increased the cost of farming, making group expansion difficult. This was contrary to the concept of successful group development. Therefore, more studies are needed on why the group has not grown as it should.

Keywords: organic agriculture, empowered, food safety, contaminants.

บทนำ

จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมวิชาการเกษตร ปี พ.ศ. 2554 ประเทศไทยมีปริมาณการนำเข้าสารกำจัดแมลงเท่ากับ 34,672,000 กิโลกรัม ปริมาณนำเข้าสารกำจัดวัชพืชเท่ากับ 112,176,000 กิโลกรัม ปริมาณนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชทุกชนิดเท่ากับ 164,383,000 กิโลกรัม (1) คนไทย 64.1 ล้านคน มีความเสี่ยงต่อการได้รับสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากกว่า 2.6 กิโลกรัมต่อคนต่อปี (1) ผลทดสอบการปนเปื้อนของอาหารในตลาดของเครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช (Thai-PAN) ที่ได้เก็บตัวอย่างผักผลไม้ที่คนไทยนิยมบริโภคมากที่สุด 10 ชนิดประกอบไปด้วยคะน้า ผักกาดขาว กะหล่ำปลี แตงกวา ถั่วฝักยาว มะเขือเปราะ พริกแดง กะเพรา กวางตุ้ง และผักบุ้งจีน ปรากฏว่า โดยภาพรวมมีผักที่มีสารเคมีตกค้างเกินมาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุขสูงถึงร้อยละ 25 (2) การบริโภคสินค้าเกษตรที่มีสารเคมีสร้างปัญหาสุขภาพทั้งโรคเฉียบพลันและโรคเรื้อรัง เมื่อปี 2541 กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ได้ตรวจเลือดเกษตรกรพบว่ามีการตกค้างอยู่ในเกณฑ์ไม่ปลอดภัยและเสี่ยงต่อการเกิดพิษอันเนื่องมาจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนถึง 77,789 คน คิดเป็นร้อยละ 21 ของเกษตรกรทั้งหมด (3)

จังหวัดสระแก้วเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีพื้นที่ทางการเกษตรมากกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งจังหวัดและพบปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจากสารกำจัดศัตรูพืชเช่นกัน แต่พบว่ามีชุมชนหนึ่งในจังหวัดสระแก้ว คือ ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี โดยนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติจริงในพื้นที่ จนเกิดเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบุกรุกป่าที่ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม รวมทั้งปัญหาการใช้สารเคมีหรือปุ๋ยเคมีที่ทำให้สารพิษปนเปื้อนสู่สิ่งแวดล้อมและทำให้เกษตรกรได้รับสารพิษโดยตรง ประชาชนในชุมชนจึงได้รวมตัวกันเมื่อ พ.ศ. 2554 และเริ่มต้นกิจกรรมกลุ่มด้วยการปลูกผักโดยไม่ใช้สารเคมี เลิกใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ สมุนไพรไล่แมลง การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มมีอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานการทำงานแบบมีส่วนร่วม และพึ่งพาตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จนสามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ดังนั้นผู้วิจัยใน

ฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบงานคุ้มครองผู้บริโภคจังหวัดสระแก้ว จึงสนใจศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนและปัจจัยแห่งความสำเร็จและสรุปบทเรียนการดำเนินการของชุมชนดังกล่าว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนเกษตรอื่นๆ ของจังหวัดสระแก้ว ให้มีความยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยศึกษากระบวนการพัฒนากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว โดยทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพัฒนาการและการดำเนินงานของกลุ่มฯ ได้แก่ เอกสารก่อตั้งกลุ่ม รายชื่อสมาชิก โครงการต่าง ๆ ที่ทางกลุ่มฯ จัดทำเพื่อขอสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ บันทึกการประชุมกลุ่มฯ เอกสารการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ เอกสารบันทึกการปลูก/การส่งผักขายและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องของกลุ่มฯ

ในการสนทนากลุ่ม ผู้ร่วมสนทนากลุ่มที่คัดเลือกมาแบบเจาะจง ประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ 6 คน ได้แก่ สมาชิกที่เป็นแกนนำ/กรรมการกลุ่ม 2 คน สมาชิกที่ไม่ใช่แกนนำ/กรรมการ 2 คน สมาชิกที่มีกำลังการผลิตมากที่สุด 1 คนและสมาชิกที่มีกำลังการผลิตน้อยที่สุด 1 คน ผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการสนทนากลุ่มเพื่อให้ทราบถึงเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จและคงอยู่ ผู้วิจัยจัดคำถามให้มีความยืดหยุ่นและสามารถเพิ่มหรือลดประเด็นในการสนทนากลุ่มได้ตามสถานการณ์ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม และมีการบันทึกประเด็นระหว่างการสนทนา

ในการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูล 15 คน มาแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและพัฒนากลุ่มเกษตรกรฯ แกนนำกลุ่ม หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนกลุ่มฯ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ประธานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ 6 คน เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอลองหาด 2 คน เจ้าหน้าที่จากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลองหาด 1 คน เกษตรกรประจำโรงพยาบาลคลองหาด 1 คน เจ้าหน้าที่จากเทศบาลคลองหาด 1 คน เจ้าหน้าที่จากศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรบริเวณชายแดนจังหวัดสระแก้ว 1 คน และชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนที่

มีใช้เกษตรกร 2 คน ผู้วิจัยกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับปัจจัยแห่งความสำเร็จและปัญหาที่เกิดขึ้นในการพัฒนาของกลุ่ม ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์

หลังการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มทำความเข้าใจในสิ่งที่ศึกษา ตลอดจนเพื่อให้ทราบถึงส่วนที่ยังขาดหายหรือยังอธิบายไม่ได้ หลังจากนั้นดำเนินการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังขาดความสมบูรณ์จนกระทั่งข้อสรุปที่ได้มีตัว คือ ไม่มีประเด็นใหม่เพิ่มเติม ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้นั้นว่าน่าเชื่อถือหรือไม่ โดยพิจารณาจากข้อมูลหลายแหล่งข้อมูล หลายเวลา และหลายแหล่งบุคคลเพื่อสอบทานข้อมูลที่ได้ นอกจากนี้ยังตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการโดยเก็บข้อมูลด้วยหลายวิธีทั้งจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาโดยนำข้อมูลที่ได้จากการทบทวนเอกสาร การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมมาวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจต่อความหลากหลายของปรากฏการณ์ที่อยู่ภายใต้บริบทของชุมชน หลังจากนั้นจัดข้อมูลตามความสัมพันธ์ที่พบ ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุและเป็นผลกัน มีความสัมพันธ์แบบขัดแย้งกัน และนำมาเขียนเป็นข้อสรุปย่อย ๆ ต่อจากนั้นนำข้อสรุปย่อย ๆ นั้นมาโยงหรือผูกกันให้เห็นเป็นแบบแผนในเรื่องพัฒนาการของกลุ่มฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2551- 2559 และปัจจัยแห่งความสำเร็จในการพัฒนาของกลุ่มฯ

ผลการวิจัย

พัฒนาการของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์

จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า การทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลอง จ.แพร่ เริ่มมาเป็นระยะเวลาประมาณ 4-5 ปี โดยปลูกผักสดจำพวกกรีนโอ๊ค เรดโอ๊ค เรดลิสต์ และสลัดแก้ว ก่อนที่จะทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรในพื้นที่ก็มีอาชีพการเกษตรอยู่แล้ว โดยปลูกมันสำปะหลังและข้าวโพด พอถึงหน้าแล้งก็ปลูกกระเจี๊ยบและฝ้ายโดยไม่มีการจัดการใดๆ และหวังพึ่งแต่ธรรมชาติ เมื่อประมาณ 8-9 ปีที่แล้วมีหน่วยงานราชการเข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรปลอดสารพิษและหาตลาดเพื่อขายสินค้าให้

ต่อมาปี 2554 สำนักงานสาธารณสุขอำเภอคลองหาดได้ส่งตรวจเลือดของเกษตรกรในชุมชนบ้านเขาหิน ผลการตรวจพบว่า เกษตรกรส่วนมากมีสารพิษตกค้างในกระแสเลือดอยู่ในระดับอันตราย ชุมชนจึงได้ร่วมกันทำประชาคมเพื่อหาทางออกในการจัดการปัญหาร่วมกัน ชุมชนจึงได้ตัดสินใจทำเกษตรอินทรีย์เพื่อส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพ และได้ตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ขึ้น

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาหินมีกระบวนการพัฒนา ดังนี้ 1) ตระหนักรับรู้ปัญหา เกษตรกรเกิดความตระหนัก และค้นพบในปัญหาที่เกิดจากการใช้สารเคมี ตระหนักในการรักษาสุขภาพและความปลอดภัยในอาหารว่า หากอาหารไม่ปลอดภัยจะส่งผลเสียต่อสุขภาพ 2) หาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหา เมื่อกลุ่มเกษตรกรได้ทราบรับรู้ในปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว จึงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาทั้งในเรื่องดินเสื่อมคุณภาพ ต้นทุนการผลิตสูง รวมถึงปัญหาด้านสุขภาพทั้งจากการประกอบอาชีพและการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัย จากการทำประชาคมหมู่บ้าน เสียงส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการทำเกษตรอินทรีย์ 3) เรียนรู้ เมื่อกลุ่มเกษตรกรได้ตัดสินใจทำเกษตรอินทรีย์และได้ตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ขึ้น ผู้ใหญ่ประสิทธิ์ โสภีได้ประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ เพื่อให้เข้ามาสนับสนุนด้านความรู้ วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี และงบประมาณในการทำเกษตรอินทรีย์ เช่น ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรบริเวณชายแดนจังหวัดสระแก้ว ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เทศบาลตำบลคลองหาด ศูนย์ศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอคลองหาด สำนักงานเกษตรอำเภอคลองหาด นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐได้พากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ไปดูงานเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความอยากทำเกษตรอินทรีย์จริง ๆ 4) ลงมือปฏิบัติ การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ฯ ในช่วงต้น ได้เปิดรับสมัครเกษตรกรที่ปลูกผักปลอดสารพิษและมีความต้องการเข้ามาทำเกษตรอินทรีย์ โดยมีสมาชิกรวมกลุ่มกัน 30ครัวเรือนในการเริ่มต้นผู้ใหญ่ประสิทธิ์ โสภีเป็นผู้นำโดยเป็นผู้เริ่มต้นและสอนสมาชิกในการทำเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจังด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการลองผิดลองถูก จนเกิดทักษะ และเกิดการเรียนรู้จากพื้นฐานความรู้เดิม และเติมความรู้ใหม่โดยการปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ 5) การปรับปรุง ในการทำการเกษตรอินทรีย์ระยะเริ่มต้นเกิดปัญหาหลายประการ เช่น เกษตรกรไม่เคยมีประสบการณ์การ

ทำเกษตรอินทรีย์ เพราะแนวทางที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ในกระถาง จึงต้องมีวิธีการเตรียมวัสดุปลูกที่มีความพิเศษ ปัญหาด้านงบประมาณในการลงทุนซื้อวัสดุอุปกรณ์ ปัญหาจากสภาพอากาศไม่ว่าจะเป็นฝนที่ทำให้ใบผักเสียหายหรือความร้อนที่ทำให้ผักไหม้ ดังนั้นทางกลุ่มจึงได้ปรับปรุงกระบวนการทำงาน โดยทดลองปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ทรัพยากรในการปลูกพืช การทดลองการใช้ปุ๋ย และการกำจัดแมลงตามธรรมชาติ

พัฒนาการของกลุ่มฯ สามารถแบ่งตามระยะเวลาของการพัฒนาได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงของการรวมตัวของกลุ่มเกษตรกรช่วงปี 2551-2553 ช่วงการเริ่มทำเกษตรอินทรีย์ปี 2554-2557 และช่วงการพัฒนาของกลุ่มฯ เป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบปี 2558-ปัจจุบัน รายละเอียดตามประเด็นการพัฒนาของกลุ่มฯ แสดงอยู่ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1. พัฒนาการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว

ลักษณะ	รายละเอียดกิจกรรม		
	ปี 2551-2553	ปี 2554-2557	ปี 2558-ปัจจุบัน
1) การก่อกำเนิดกลุ่มฯ และการดำเนินงาน	- ช่วงของการจัดตั้งกลุ่มและเริ่มงาน - เริ่มต้นจากการทำเกษตรปลอดสารพิษโดยการนำของผู้ใหญ่ประสิทธิ์ โสภี ซึ่งมีความรู้ด้านการเกษตรเนื่องจากเรียนจบมาโดยตรง เริ่มต้นจากการทำด้วยตัวเองก่อน - มีการนำพื้นที่ส่วนกลางมาจัดสรรเพื่อให้ทำเกษตรปลอดสารพิษโดยจัดสรรให้ครัวเรือนละ 1 ไร่ - ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนจังหวัดสระแก้วเข้ามาให้ความรู้และหาตลาดในการจำหน่ายสินค้าให้ แต่ยังไม่มีการดำเนินการอย่างชัดเจน - มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือในการจัดการพื้นที่ ความรู้ด้านการเกษตร และงบประมาณ เนื่องจากเป็นพื้นที่ในโครงการพระราชดำริ - ลักษณะของกลุ่มเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เป็นการรวมกลุ่มเพื่อขายสินค้าเท่านั้น - ลักษณะการปลูกพืชยังเป็นลักษณะเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย - สมาชิกในช่วงต้นมีประมาณ 20 ครัวเรือน เนื่องจากยังไม่ได้รับความเชื่อมั่นจากคนในชุมชน	- ช่วงของการพัฒนากลุ่ม - หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรมากยิ่งขึ้น โดยพัฒนาการเกษตรของกลุ่มจากเกษตรปลอดสารพิษเป็นเกษตรอินทรีย์ - มีงบประมาณจากภาครัฐมาสนับสนุนเพื่อให้จัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ - มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์แบบเป็นทางการ มีผู้ใหญ่ประสิทธิ์ โสภีเป็นประธานกลุ่ม โดยเริ่มต้นมีสมาชิก 30 ครัวเรือน และมีสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ 70 ครัวเรือน - ตลาดรับซื้อเกิดขึ้นโดยมีมูลนิธิเอ็มโอเอไทยเป็นผู้รับซื้อสินค้าทางการเกษตรทั้ง ผักปลอดสารพิษ และผักอินทรีย์ โดยรับซื้อตลอดทั้งปี - ลักษณะการทำเกษตรจะมี 3 รูปแบบ ได้แก่ การปลูกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่จัดสรร 14 ไร่ ทำเกษตรปลอดสารบนพื้นที่ส่วนกลางที่ได้รับการจัดสรร และทำเกษตรอินทรีย์บริเวณบ้าน	- พัฒนาตนเองจากกลุ่มเกษตรอินทรีย์เป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ - เป็นแหล่งศึกษาดูงานให้กับหน่วยงานทั้งภายในและต่างจังหวัด - สมาชิกในกลุ่มสามารถพัฒนาตนเองเป็นวิทยากรให้ความรู้กับภาคีเครือข่าย - มีสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ 30 ครัวเรือน

ตารางที่ 1. พัฒนาการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว (ต่อ)

ลักษณะ	รายละเอียดกิจกรรม		
	ปี 2551-2553	ปี 2554-2557	ปี 2558-ปัจจุบัน
2) วัตถุประสงค์ของกลุ่มฯ	การร่วมกลุ่มในช่วงแรกเป็นการจับกลุ่มกันแบบไม่เป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองราคาสินค้าเกษตร	ช่วงแรกการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ทำเพื่อของประมาณจากภาครัฐเท่านั้น (จากการสัมภาษณ์) แต่ระบุวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม ดังนี้ 1. เพื่อพัฒนาระบบการผลิตไปสู่แนวทางเกษตรผสมผสานที่มีความหลากหลายของพืชและสัตว์ 2. เพื่อพัฒนาระบบการผลิตที่พึ่งพาตนเองในเรื่องของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารภายในท้องถิ่น 3. เพื่อป้องกันและหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม	1. เพื่อพัฒนาพื้นที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนทางด้านเกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ 2. เพื่อพัฒนาและสร้างเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่ให้มีความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ 3. เพื่อส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และ ยั่งยืน ภายใต้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน 4. ส่งเสริมให้เกิดครัวเรือนเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นในพื้นที่ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรเครือข่ายที่อยู่นอกพื้นที่ 5. การเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวโดยใช้สารเคมี มาเป็นชุมชนที่มีอาชีพปลูกผักปลอดสารพิษ
3) เป้าหมายเชิงรูปธรรม	ไม่มีการกำหนดอย่างชัดเจน	ไม่มีการกำหนดอย่างชัดเจน	หมู่บ้านสามารถเดินตามแนวพระราชดำริของในหลวง ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทุกคนมีอาชีพหลักและอาชีพเสริมตลอดทั้งปี รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีอยู่ที่ 60,000-70,000 บาท และที่เห็นชัดคือทุกคน มีเงินออม ชุมชนนี้มีการพัฒนาอาชีพ พัฒนาชุมชนพัฒนาคน ไปพร้อมกัน มีการบูรณาการเชื่อมโยงกัน จึงทำให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ให้เห็นได้ชัดว่าชุมชนเข้มแข็งก็คือ มีกองทุน มีการออมเงินในชุมชนค่อนข้างมาก ปัจจุบันมีเงินทุนในชุมชนราวกว่า 10 ล้านบาท มีบัญชีธนาคารในแต่ละกลุ่มอาชีพ 50 กว่าบัญชี ในหมู่บ้าน มีองค์ความรู้ มีภูมิปัญญาท้องถิ่น มีปราชญ์ชาวบ้าน

ตารางที่ 1. พัฒนาการกลุ่มเกษตรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว (ต่อ)

ลักษณะ	รายละเอียดกิจกรรม		
	ปี 2551-2553	ปี 2554-2557	ปี 2558-ปัจจุบัน
4) ผลการดำเนินงานของกลุ่มฯ	- การทำเกษตรปลอดสารพิษเริ่มทำจากผู้นำเพื่อให้คนในชุมชนเห็นเป็นตัวอย่าง - สมาชิกในกลุ่มเริ่มมีรายได้ที่ชัดเจน	- พัฒนาระบบการเกษตรในชุมชนจากเกษตรที่พึ่งสารเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดสารพิษ - สมาชิกในกลุ่มมีองค์ความรู้ในการตรวจสอบปุ๋ยในดินในสินค้าเกษตรของตนเองได้โดยการสุ่มตรวจสอบสินค้าทุกวันที่ส่งขาย	- จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนทางด้านเกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ - สมาชิกในกลุ่มสามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับภาคีเครือข่ายได้ - การสุ่มตรวจสอบสารตกค้างในเลือดเกษตรกรที่เป็นสมาชิกในกลุ่มไม่พบสารตกค้างร้อยละ 100 - เป็นแหล่งศึกษาดูงานให้กับภาคีเครือข่าย
5) พืชที่ปลูก	- พืชไร่เชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย - ผักเศรษฐกิจ เช่น กระเทียม หัวปลี	ปลูกผักสลัดจำพวกกรีนโอ๊ค เรดโอ๊ค เรดลิสป์ บัตเตอร์เฮด คอส และสลัดแก้ว	เหมือนระยะปี 2554-2557
6) พื้นที่ปลูก	เกษตรปลอดสารพิษทำโดยปลูกลงแปลง	- ปลูกในกระถางตั้งสูง 1 เมตร - โรงเรือน - ใช้น้ำส้มควันไม้	เหมือนระยะปี 2554-2557
7) ตลาดรับซื้อ	ตลาดค้าส่งและค้าปลีกในจังหวัด	มูลนิธิ เอ็มโอเอไทย	มูลนิธิ เอ็มโอเอไทย
8) กระบวนการได้มาซึ่งสมาชิก	- มีการรับสมัครโดยชักชวนจากคนที่ทำการเกษตรในพื้นที่ - ภาคสมัครใจ	เหมือนระยะปี 2551-2553	เหมือนระยะปี 2551-2553 และ ไม่มีการรับสมัครเพิ่ม เนื่องจากกำลังการผลิตสมดุลกับความต้องการของตลาด และ เหตุผลด้านราคาของสินค้า
9) โครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มฯ	- กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษไม่มีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน	- กลุ่มเกษตรอินทรีย์ มีคณะกรรมการบริหารประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธาน เภรณุกกรรมการ เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ - ที่ปรึกษากลุ่ม ได้แก่ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง	- เหมือนระยะปี 2554-2557 - การจัดการเงินจากการขายสินค้าเกษตรกรจะเป็นผู้มารับเงินด้วยตนเอง
10) การคัดเลือกคณะกรรมการของกลุ่มฯ	ไม่มีกรรมการ	ใช้วิธีการสมัครใจทำงานตามความถนัด การเสนอชื่อและรับรอง	เหมือนระยะปี 2554-2557

ตารางที่ 1. พัฒนาการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว (ต่อ)

ลักษณะ	รายละเอียดกิจกรรม		
	ปี 2551-2553	ปี 2554-2557	ปี 2558-ปัจจุบัน
11) การประชุมของคณะกรรมการกลุ่มฯ	ไม่มีการประชุม	- ไม่มีกำหนดแน่นอน - ประชุมทันทีที่พบปัญหาของสินค้าประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ เสนอแนะข้อคิดเห็นสรุปปัญหาหารือกัน และช่วยเหลือกัน - ประชุมเมื่อมีผู้มาศึกษาดูงาน	เหมือนระยะปี 2554-2557
12) ลักษณะและรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มฯ	- มาจากหลายพื้นที่มาจากหลายจังหวัดไม่ได้อยู่ร่วมกันตั้งแต่เล็กลงโต - มีลักษณะความสัมพันธ์สนิทสนมแบบพวกรุ่น	เหมือนระยะปี 2551-2553	เหมือนระยะปี 2551-2553
13) การมีส่วนร่วมของทีมงานและสมาชิก	ไม่มีกิจกรรมร่วมกันนอกจากการรวมสินค้าเพื่อขาย	- มีการค้นหาสาเหตุของปัญหาร่วมกัน - ร่วมวางแผนและตัดสินใจทำเกษตรอินทรีย์ - การร่วมกันดำเนินการ ในช่วงต้นของการพัฒนา - รวมตัวเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองราคา และหาตลาด	- ร่วมกันแก้ปัญหาในการดำเนินงานเมื่อเกิดปัญหากับสินค้าที่ผลิต - จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนทางด้านเกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานการเรียนรู้
14) ปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดในการดำเนินงาน	- พืชที่ปลูกขายไม่ได้ราคา - ไม่มีตลาดรองรับเพียงพอ	- การทำเกษตรอินทรีย์ทำยาก ต้องใช้ต้นทุนสูง - ลักษณะเกษตรอินทรีย์ของบ้านเขาหินเป็นการปลูกในกระถาง จึงทำให้ต้องใช้แรงงานค่อนข้างมาก	- ข้อจำกัดด้านราคา หากเกษตรกรขายให้เอกชนรายอื่น - ถึงแม้จะมีการสนับสนุนให้มีการทำเกษตรอินทรีย์/เกษตรปลอดภัยพืช พร้อมทั้งหาตลาดให้แต่พบว่า อาชีพหลักของคนในชุมชนยังเป็นการปลูกพืชไร่ การทำเกษตรอินทรีย์/เกษตรปลอดภัยพืชเป็นเพียงอาชีพเสริม - ลักษณะเกษตรอินทรีย์ของบ้านเขาหินเป็นการปลูกในกระถาง จึงทำให้ต้องใช้แรงงานค่อนข้างมาก

ปัจจัยแห่งความสำเร็จ

ปัจจัย 5 ประการที่มีผลทำให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว

ประสบความสำเร็จ คือ ผู้นำ องค์กรสนับสนุนและภาคีเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ

กลุ่ม การมีพื้นที่ที่ดีและเหมาะสมต่อการเกษตรอินทรีย์ และการมีตลาดรองรับผลผลิต

ผู้นำเป็นตัวอย่างที่ดีในการผลักดันให้กลุ่มเกษตรกรในชุมชนมีการพัฒนาโดยใช้ตนเองเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนคอยแสวงหาช่องทางและประสานความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายต่างๆ ผู้นำมีศักยภาพเนื่องจากการศึกษาทางด้านการเกษตรมาโดยตรง ท่านจึงได้นำความรู้ความชำนาญด้านการเกษตรเข้ามาพัฒนาชุมชน และสามารถประสานงานกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาร่วมในการพัฒนาชุมชน

องค์กรสนับสนุนและภาคีเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาจนถึงทุกวันนี้ โดยเริ่มตั้งแต่การเข้ามาปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะกับการทำการเกษตร มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการและการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ทั้งยังช่วยหาตลาดเพื่อให้เกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้ การจัดทาวาสต อุปกรณ์ และความรู้สามารถทำให้เกษตรกรที่มีทุนน้อยสามารถเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองได้

การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาที่เกิดกับชุมชน หาทางแก้ร่วมกันโดยการจัดทำประชาคมหมู่บ้าน ร่วมกันดำเนินการและช่วยเหลือกันจนประสบความสำเร็จ และก็ก้าวเดินไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งเห็นได้จากการที่ชุมชนได้ร่วมกันทำประชาคมเพื่อหาทางออกในการจัดการปัญหาร่วมกัน ทางชุมชนจึงได้เห็นความสำคัญของการทำการเกษตรอินทรีย์ที่จะส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพ

การมีพื้นที่ที่ดีและเหมาะสมต่อการเกษตรอินทรีย์เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง เดิมพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าสงวนแห่งชาติทำให้ดินยังมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก ประกอบกับมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค และทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี นอกจากนั้นยังมีแหล่งน้ำใต้ดินที่สามารถนำขึ้นมาใช้ในการเกษตรได้อีกด้วย

การมีตลาดรองรับผลผลิตเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง สิ่งสำคัญของการทำการเกษตรไม่ใช่เพียงแต่การขายพืชที่ปลูกได้ แต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือสามารถขายได้ในราคาที่เหมาะสมและไม่ขาดทุน สามารถนำเงินมาหมุนเวียนเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ชุมชนบ้านเขาดินประสบ

ความสำเร็จเป็นอย่างมากในประเด็นนี้เนื่องจากมีมูลนิธิเอ็มโอเอไทยมารับซื้อผลผลิตถึงที่ แม้จะมีผักเพียงแค่ครึ่งกิโลกรัมก็รับซื้อ ทั้งยังมีการหาตลาดภายในจังหวัดเพื่อกระจายสินค้า เช่น โรงพยาบาล ร้านสะดวกซื้อ ภายในจังหวัดและยังมีตลาดชายแดนไทย-กัมพูชาจุดผ่อนปรนบ้านเขาดินซึ่งเป็นตลาดค้าส่ง ทำให้สามารถขายผลผลิตได้หมด

อุปสรรคในการพัฒนากลุ่มเกษตรอินทรีย์

อุปสรรคในการพัฒนากลุ่มเกษตรอินทรีย์ที่พบ คือ 1) การทำการเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่มีลักษณะเป็นอาชีพเสริม แรงงานส่วนใหญ่คือผู้สูงอายุที่อยู่กับบ้าน หากตั้งใจจะเพิ่มปริมาณการปลูกจะต้องใช้แรงงานมากซึ่งเป็นไปได้ยาก 2) ลักษณะการปลูกพืชอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาดินเป็นการปลูกลงกระถาง ดังนั้นจึงใช้งบประมาณค่อนข้างสูงเพราะต้องมีโรงเรือน เกษตรกรจะใช้พื้นที่รอบ ๆ บ้านบนเนื้อที่ 1 ไร่ในการปลูก 3) ชนิดของพืชที่ปลูกในลักษณะอินทรีย์ต้องใช้ความพิถีพิถันในการดูแล เพราะเป็นพืชที่มีความทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่ำ อีกทั้งพืชในกลุ่มผักสลัดเป็นพืชใบบางและแมลงศัตรูพืชเข้าทำลายได้ง่าย ดังนั้นจึงต้องใช้เวลาและความใส่ใจที่สูงกว่าการปลูกพืชชนิดอื่น 4) การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นั้นมีหลายมาตรฐาน เกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาดินไม่เข้ามาตรฐานตามที่กรมวิชาการเกษตรกำหนด (4) ดังนั้นกรมฯ จึงไม่สามารถออกใบรับรองสินค้าเกษตรอินทรีย์ให้ได้ จึงทำให้การขยายตลาดเป็นไปได้ยาก มีเพียงมูลนิธิเอ็มโอเอไทยที่รับซื้อในนามของผักอินทรีย์ 5) จากข้อมูลพบว่า ผักอินทรีย์ที่ขายให้กับมูลนิธิเอ็มโอเอไทยจะขายได้ราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด ทำให้เกษตรกรให้ความสนใจในการเข้าร่วมกลุ่มค่อนข้างน้อย

การอภิปรายและสรุปผล

การก่อตั้งและพัฒนาการของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาดิน อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว เริ่มจากการจัดทำประชาคมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ ชุมชนเห็นความสำคัญของการทำการเกษตรอินทรีย์เพื่อส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพ ประกอบกับการที่ภาครัฐมีนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง จนสามารถพัฒนาตนเองเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาสอดคล้องกับการศึกษาของกองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่พบว่า การก่อตั้งและ

พัฒนาการของกลุ่มเกษตรกรเริ่มต้นจากการที่ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนปัจจัยที่จำเป็นได้แก่ งบประมาณ ความรู้ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนประสบปัญหา ทำให้แกนนำร่วมกันคิดและหาแนวทางในการแก้ปัญหาหารือร่วมกับคนในชุมชน แต่การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกร ในการศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดเรื่องการขยายกลุ่ม เนื่องจากตั้งแต่เริ่มจัดตั้งจนถึงปัจจุบัน กลุ่มไม่มีการขยายหรือเติบโตซึ่งขัดแย้งกับการศึกษาของเทอดศักดิ์ คำเหม็ง เรื่อง “การถอดบทเรียนและการขยายผลการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระบบการเกษตรทฤษฎีใหม่ ของ กลุ่มเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” (5) ที่ว่า กลุ่มที่ประสบความสำเร็จหลายกลุ่มนั้นพัฒนาขึ้นมาจากการรวมตัวกันของราษฎรกลุ่มเล็ก ๆ จากนั้นจึงค่อยก้าวไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่น ๆ ปริมาณการผลิตเพื่อการค้าและการเพิ่มขึ้นของสมาชิกที่น้อยอาจเกิดจากเกษตรกรอินทรีย์ของกลุ่มฯ ไม่เป็นไปตามมาตรฐานที่กรมวิชาการเกษตรกำหนด จึงส่งผลให้ผักที่ได้จากการปลูกไม่สามารถส่งขายในนามของสินค้าเกษตรอินทรีย์ได้ จึงเกิดการผูกขาดด้านการตลาดกับผู้รับซื้อบางราย นอกจากนี้การทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนเป็นเกษตรอินทรีย์ในกระถางต้องปลูกในโรงเรือนที่ใช้งบประมาณมาก ทำให้การขยายกลุ่มฯ เป็นไปได้ยากประเด็นนี้ต้องได้รับการศึกษาต่อไปว่า เหตุใดกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว จึงไม่มีการเติบโตของกลุ่ม

การรวมกลุ่มทำเกษตรอินทรีย์เป็นชุมชนพึ่งพาตนเองมีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการ (6) ได้แก่ 1) ความรู้ที่ได้มาจากการฝึกอบรมทั้งความรู้ด้านกายภาพ ซึ่งได้แก่ทักษะในการประกอบอาชีพที่สำคัญ คือ การฝึกอบรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด สามารถหาทางออกแก้ปัญหาและอุปสรรค จนประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนระบบการผลิตได้ 2) ทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยการผลิตที่เอื้ออำนวยต่อการปลูกผักปลอดสารพิษ คือ ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ระดับหนึ่งถึงแม้ว่าจะผ่านการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการใช้สารเคมีมานาน แต่ยังสามารถในการฟื้นตัวให้กลับมาอุดมสมบูรณ์หรือเข้าสู่สมดุลของระบบนิเวศได้อีกครั้ง น้ำที่มีเพียงพอสำหรับการเพาะปลูกสามารถใช้ในการเพาะปลูกตลอดปี รวมทั้งสภาพภูมิอากาศของบ้านเขาหินที่มีอากาศดีตลอดปีทำให้พืชผักงอกงามเจริญเติบโตดี 3) ด้านสังคมหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนเนื่องจากจุดเริ่มต้นของชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ได้รับการจัดสรร

พื้นที่จากภาครัฐและอยู่ภายใต้การดูแลของทหาร โดยเป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน (ปชด.) ดังนั้นจึงเน้นเรื่องกฎระเบียบ ทำให้ประชาชนในชุมชนบ้านเขาหิน มีความร่วมมือ มีความสามัคคีและการดูแลกัน มีการแบ่งปันช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนกันทุกด้าน

ข้อเสนอแนะ

การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว ถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ความเข้มแข็งอาจยังไม่มากพอที่จะมีผลต่อความยั่งยืนในอนาคต ข้อเสนอแนะในการดำเนินการต่อไปคือ 1) การขยายกลุ่ม ควรมีเปิดรับสมัครเกษตรกรที่มีความสนใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น หรือให้ผู้ที่สนใจเข้ามาทดลองทำเกษตรอินทรีย์ที่แปลงของศูนย์เรียนรู้เพื่อประเมินตนเองว่าสามารถทำได้หรือไม่ 2) การพัฒนามาตรฐานที่ภาครัฐกำหนด เนื่องจากเกษตรกรอินทรีย์ในประเทศไทยมีหลายมาตรฐานและหลายหน่วยงานในการรับรองมาตรฐาน ดังนั้นในการส่งเสริมเกษตรกรให้ทำเกษตรอินทรีย์ควรมีมาตรฐานที่กรมวิชาการเกษตรให้การรับรอง เพื่อให้ผลผลิตที่ออกมาเป็นที่ยอมรับและสามารถขยายตลาดได้ โดยไม่เกิดการผูกขาดกับผู้ซื้อรายเดียว 3) การทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาหินเป็นเกษตรอินทรีย์ในกระถางที่ต้องใช้ทุนสูง ดังนั้นควรมีการพัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์แปลงปลูกเพื่อลดต้นทุนในการผลิต ซึ่งอาจส่งผลให้มีเกษตรกรให้ความสนใจมากขึ้น 4) ลักษณะการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านเขาหินเป็นการทำแบบอาชีพเสริม และพืชที่ปลูกเน้นการปลูกผักสลัดเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นภาครัฐควรเข้าไปส่งเสริมให้มีการทำเกษตรอินทรีย์ในพืชเศรษฐกิจตัวอื่นด้วย

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดีโดยได้รับทุนสนับสนุนจากแผนงานพัฒนาวิชาการและกลไกคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ (คคส.) คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับการสนับสนุนทางวิชาการและข้อมูลจากวิทยาลัยคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพแห่งประเทศไทย สภาเภสัชกรรม (วคบท.) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสระแก้ว สำนักงานเกษตรอำเภอลองหาด สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลองหาด โรงพยาบาล

คลองหาด เทศบาลคลองหาด ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรบริเวณชายแดนจังหวัดสระแก้ว และสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาดิน

เอกสารอ้างอิง

1. Bureau of Occupational and Environmental Disease, Ministry of Public Health. Effects of pesticides on health [online]. [cited Feb 19, 2017]. Available from: envocc.ddc.moph.go.th/contents/view/106.
2. Thailand Pesticide Alert Network (Thai-PAN). Thai-Pan disclosed results on testing vegetables and fruits that those with Q symbols had the highest rate of contamination of chemical residues—the brand “doctor” had chemical residuals more than the limits for three consecutive years [online]. 2016 [cited Feb 19, 2017]. Available from: thaipublica.org /2016/05/thai-pan-4-5-2559/.
3. Biodiversity Sustainable Agriculture-Food Sovereignty Action Thailand. Situation of farmers' health problems and pesticide control [online]. [cited Feb 19, 2017]. Available from: www.biothai.net/node/6139.
4. Department of Agriculture. Certification of organic production [online]. [cited Feb 19, 2017]. Available from: http://gap.doa.go.th/web_manual/doc/RE/RE-7.pdf.
5. Khammeng T. Summarized lesson-learn and enlargement on sufficiency economy applications of the upper northeastern farmers in agricultural new theory system. Khon Kaen Agriculture Journal. 2010; 38: 125-8.
6. Lianchamroon W. Agricultural reform for food security: Analysis and policy reform. Nontaburi: Bio Thai Foundation: 2011.